

פרשת בהעלותך הרב עזרא ביק

חנוכת הנשיאים והמנורה

פרשת בהעלותך נפתחת בציווי לאהרון בנוגע להדלקת נרות המנורה. פרשה קצרה זאת מעלה כמה שאלות יסוד.

א. מה מקום ציווי הדלקה כאן, בין חנוכת המשכן על ידי הנשיאים בסוף הפרשה הקודמת לבין הטהרות הלויים והקרבתם לשרות בהמשך פרשת בהעלותך? אנחנו באמצע סיפור היסטורי של השלמת המחנה והכנת הסידורים של תפקיד המחנה והמשכן בתוכו לפני התחלת המסע לארץ ישראל. למה יש ציווי הלכתי בנוגע להדלקת המנורה באמצע הסיפור?

ב. דיני הדלקת המנורה כבר מבוארים במקומם, בפרשת תצוה. אכן, בפרשתינו יש חידוש הלכתי בנוגע לאופן ההדלקה – "אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות" – אך זה גופא קשיא – למה פרט הלכתי זה לא הובא במקומו הנכון?

ג. הפסוק מדגיש שאהרון עשה כפי אשר צווה (פסוק ג'). פסוק זה מחזיר אותנו לנרטיב הסיפורי, אך אין לנו מבינים את הקשר לסיפור. הלא אהרון קיים את דין זה, יש להניח, בכל יום בזמן ההדלקה ולא רק ביום הזה, בסוף חנוכת המשכן. אין שום צורך לכתוב שאהרון קיים דין זה, כמו שלא כתוב שהוא קיים את כל הוראות עבודת המשכן בספר ויקרא.

ד. מיד אחר הקביעה שאהרון קיים את המצווה, מוסיפה התורה – כאילו דרך אגב – תיאור של המנורה עצמה. "וזה מעשה המנורה מקשה זהב עד ירכה עד פרחתה מקשה היא, כמרה אשר הראה ה' את משה, כן עשה את המנורה" (פסוק ד'). תיאור זה הוא חלקי ביותר, ואינו מזכיר כמה וכמה פרטים של מעשה המנורה, כדוגמת כפתוריה וגביעיה. ובכלל, למה יש צורך באיזכור זה של מעשה המנורה, אשר פורט בפרשת תצוה.

לשאלה הראשונה מתיחס רש"י, בהסתמך על מדרש מפורסם:

למה נסמכה פרשת המנורה לפרשת הנשיאים. לפי שכשראה אהרון חנוכת הנשיאים, חלשה אז דעתו כשלא היה עמהם בחנוכה לא הוא ולא שבטו. אמר לו הקב"ה, חיך שלך גדולה משלהם שאתה מדליק ומטיב את הנרות.

מדרש זה מבין שיש קשר הדוק בין האמירה לאהרון לבין הקרבת הנשיאים את קרבנם בסוף פרשת נשא. המדרש מזהה "חלישות הדעת", סוג של קנאה, בעובדה שאהרון לא נכלל בין הנשיאים, למרות היותו נשיא שבט הלוי. המדרש טוען שאין כאן באמת מקום לצייווי הלכתי – כל זה היה רק דרך שבה הזכיר ה' לאהרון את מקומו החשוב – גדולה מזו של הנשיאים – בעבודת המשכן. על ידי ציווי הלכתי מסוים, ה' מדגיש לאהרון שההנהגה היום-יומית של המשכן תלויה רק בו. המפרשים מאד התקשו בהסבר זה – האכן שכח אהרון שכל עבודות המשכן תלויות בו, יום יום ועבודתו?

כדי להבין את העניין, אנו צריכים לחזור למעמד חנוכת המשכן. בתורה יש שני תיאורים עצמאיים של חנוכת המשכן, אחד בספר ויקרא, שפסגתו ב"יום השמיני", כשאהרון מקריב, ואש יורד מן השמים, וכבוד ה' נראה אל בני ישראל (ויקרא, פרק ט'). השני, בספר במדבר, נפתח במילים "ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן" (פרק ז', פסוק א'), ומתואר בו הקרבת הנשיאים את קרבנם. לכאורה, שני התיאורים חופפים בזמן – בערך תחילת חודש ניסן, אך אין דבר משותף לשניהם. בספר ויקרא אין נשיאים, ובספר במדבר אין כהנים, לא אהרון ולא בניו. גם הסיום שונה מאד. בספר ויקרא התהליך של שמונת הימים מסתיים בהופעה מרשימה של נוכחות שכינה, באש ובענן. גם בספר במדבר יש סיום החותם את טקס החנוכה – וזו בעצם ההוכחה שיש כאן טקס חנוכה – אך המתואר הוא פחות דרמטי. כשהתורה גומרת לסכם את הקרבת הנשיאים, נוסף פסוק אחד – "ובבא משה אל אהל מועד לדבר אתו וישמע את הקול מדבר אליו מעל הכפורת אשר על ארן העדות מבין שני הכרובים, וידבר אליו" (ז, פ"ט). פסוק זה מקביל לויקרא ט', כ"ד, אשר מתאר איך נגלה ה' אל העם אחרי עבודות היום השמיני – "ותצא אש מלפני ה' ותאכל על המזבח את העלה ואת החלבים וירא כל העם וירנו ויפלו על פניהם". גם פסוק הסיום בסוף פרשת נשא מתאר מפגש עם נוכחות השכינה, אך לא חזותי אלא שמעי – אחרי חנוכת המשכן, משה שומע את הקול מדבר אליו.

נתונים המה לי מאת בני ישראל, תחת פטרת כל רחם בכור כל מבני ישראל (ט"ז). התורה מדגישה (כפי שכבר הופיע בפרשת במדבר) שבכורי בני ישראל שייכים לה', ועתה הלויים מחליפים אותם (י"ז-י"ח). בסיכום כתוב "ויעש משה ואהרן וכל עדת בני ישראל ללויים, ככל אשר צוה ה' את משה ללויים, כן עשו להם בני ישראל (כ'). הלויים, שומרי המשכן, הם שלוחים של עם ישראל ונציגיהם, מחליפי בכור כל משפחה. אם המשכן היה מנוהל על ידי הבכורים, נציג כל משפחה בישראל, היינו מיד מבינים שהוא מנוהל על ידי כל העם. מסתבר, לפי התיאור בפרשתנו, שהלויים הם החלפה של הבכורים, ובמקומם, והם עצמם נתונים לעבודה זאת "מאת בני ישראל". כל זה בניגוד גמור להקדשת הכהנים, אהרן ובניו, בפרשת צו, אשר אין שם כל תפקיד לבני ישראל, והכהנים אינם נלקחים "מתוך" או "מאת" בני ישראל.

לחזור לעניננו. אהרן צופה בחנוכת המשכן על ידי בני ישראל, על ידי הנשיאים מכל שבט, ולו אין מקום בטקס. ודאי שהוא מבין שהוא עומד במרכז משכן העבודה. אך עתה, בחנוכת משכן התועדות, באפשרות לשמוע את הקול מדבר אליו, מקומו נפקד לחלוטין. בלשון של רש"י – חלשה דעתו. וכי אין לו חלק בתוך עם ישראל המבסס את השכינה השוכן איתם ובתוכם? בקיצור – הגם אין לו חלק בתורה?

תשובת ה' היא ציווי "בהעלותך את הנרות". שלך גדולה משלהם. אך איננו מבינים למה הדלקת הנרות היא השובה.

בכדי להבין את היחס בין הדלקת הנרות למעשה חנוכת הנשיאים, אנו צריכים לעמוד על נקודה נוספת.

אכן זה נכון שהנשיאים מיצגים את עם ישראל. אך יש לשים לב שהנשיאים הם יחידים. קרבן כל נשיא מובא ומוקרב על ידו. לקרבן הזה יש, מבחינה הלכתית, מעמד של קרבן יחיד (עיין זבחים דף ט:). זוהי הסבה, לדעתי, לחזרה הארוכה על קרבן כל נשיא ונשיא. יסוד התהליך המתואר הוא שכל נשיא ונשיא הביא קרבן פרטי לו – גם אם הם לא הובדלו זה מזה בתוכם. גם בתור נציגים, הנשיאים אינם מיצגים כגוף כולל את כלל ישראל, אלא כל נשיא יחיד מיצג כל יחיד בשבטו. ביום הראשון הקריב נחשון בן עמינדב – וקרבנו קערת כסף אחת וגו'. ביום השני – ביום אחר, הקריב נתנאל בן צוער, וקרבנו הוא קרבנו, ורק אחרי בדיקת התיאור אני מגלה שהקרבנות זהים. התורה חוזרת על קרבן כל נשיא משום שכל הקרבה היא קרבן יחיד של אותו מקריב, בלי קשר לקודמו.

שני הפסוקים מתארים התגלות, האחת באש והשני בתוכן, בנבואה, ובתורה.

בלי להכנס לשאלה המעשית איך ניהלו שני טקסי חנוכה, ובאיזה ימים, ומה בפועל היה הקשר והסכרון ביניהם, אשר התורה אינה מסבירה ולו ברמז, אנו יכולים לסכם שיש שני מעמדים ושתי הגדרות לתפקיד המשכן. ספר ויקרא מתאר את המשכן כמקום לעבודות הקרבנות. נוכחות השכינה בתוך המשכן מצוין על ידי קבלת הקרבן, על ידי אש האוכלת את הקרבן. ספר במדבר מתאר את המכן כמקום התועדות עם ה' – "ונועדתי לך שמה" – ונוכחות השכינה בתוך המשכן מצוין על השמעת הקול לאזני משה. אלו הם שני התפקידים של המשכן – מקום העבודה ומקום מפגש עם ה'. ספר ויקרא – תורת הכהנים – עוסק במשכן כמקום הקרבת הקרבנות. ברור אם כן שגם טקס החנוכה מתמקד בכהנים. שבעת הימים שקדמו ליום השמיני הוקצו למילוי ידי הכהנים, ובמרכז היום השמיני נמצא אהרן המקריב. אכן בספר במדבר, המתאר את חנוכת המשכן כמקום התועדות עם השכינה, נמצא טקס אחר, אשר איננו תלוי במשרתי עליון המופרשים מעם ישראל והמקודשים. "ונועדתי שמה לבני ישראל ונקדש בכבודי" (שמות כ"ט, מ"ג). בצורה מפתיעה, התורה מתאר את חנוכת פרשת נשא כאילו הנשיאים הם המקריבים בעצמם. למרות המניעה ההלכתית מזר להתקרב אל המזבח, אין איזכור מפורש לתיווך הכהנים בהקרבת הנשיאים. היה מקום לחשוב שכל נשיא מקריב את קרבנו בעצמו. למעשה, בניגוד לפרשת שמיני, שבה העם הם צופים פסיביים לעבודות הכהן, בפרשת נשא העם, על ידי ראשי המטות, הם שקדשו וחנכו את המשכן.

נדמה שזה קשור למטרה וליעד השונה של המשכן בספר במדבר. המשכן כמקום התועדות איננו מופרש ומוגן מעם ישראל. במובן יותר עמוק, בסיס הקדושה של משכן התועדות הוא קדושת ישראל. בהגדרה, התועדות מצריכה שני צדדים. לכן, השלמת הקמת המשכן במובן זה היה תלוי בנשיאים, נציגי העם. הקרבנות נקראים על שמם. להשראת השכינה של מעמד זה הוקדם מצוות שילוח הטמאים (פרק ה'), כי בסיס השכינה היא העם. במונחים שלנו, המשכן של ויקרא הוא מקדש; המשכן של במדבר דומה יותר לבית כנסת.

נקודה זו בא לידי ביטוי בהמשך פרשתנו. משה מצוה לקחת את הלויים "מתוך בני ישראל". בהקרבת הלויים לפני ה', סומכים בני ישראל את ידיהם עליהם (ח'), (י'). אהרן מניף את הלויים לפני ה' "מאת בני ישראל" (ח'), (יא'). ה' מסביר שכל זה הוא בגלל שהלויים "נתונים

י"ט). הלויים משרתים את המגמה ה אינדיבידואליסטית – על ידי שמירת הגבולות כדי שלא "יהיה בבני ישראל נגף בגשת בני ישראל אל הקודש" (ח', י"ט). אהרון, בהדלקת המנורה בצורה הנכונה, משרת את המגמה ההפוכה.

למה, חוץ מחלוקה פונקציונלית, יוחד ספר ויקרא למשכן העבודה, וספר במדבר למשכן ההתועדות? יש להניח שההגדרה הנכונה של במדבר היא ספר מסעות בני ישראל במדבר. עם ישראל נוסע במחנה, כשהמשכן בתוך המחנה, ועל פי העלות הענן מעל המשכן ונסיעתה לפניהם, כך יסעו דרך המדבר (פרק י', פסוק א', ופסוק ל"ג). המשכן הנוסע – יותר נכון השכינה הנוסעת לפניהם לתור להם דרך והביאם אל ארץ ישראל – הוא המשכן שמתואר בסוף פרשת נשא ותחילת הפרשה שלנו. זהו המשכן השוכן איתם בתוך טומאתם. לכן חנוכת משכן זה מתוארת אחרי הקמת המחנה (פרשת במדבר) וארגונו הסופי (נשא). המחנה, והמשכן כחלק ממנו, יוצא לדרך בהמשך הפרשה.

כל הזכויות שמורות לשיבת הר עציון ולשרון רימון, תשס"ח
נערך על ידי צוות בית המדרש הוירטואלי

בית המדרש הוירטואלי שליך ישיבת הר עציון
אתר בעברית: <http://www.etzion.org.il/vbm>
אתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org>
משרדי בית המדרש הוירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5
דואל: office@etzion.org.il

כך ראוי וכן יאה. הקרבנות של המשכן הם קרבנות ציבור, כי העבודה היא עבודה אחת לכלל הציבור. אך המפגש עם ה', שמיעת הקול מדבר אליו, אישי ויחודי הוא. הקול שאדם שומע מדבר אליו, ורק אליו. כך הדגישה התורה, במה שנראה אחרת כמיותר, שבבא משה אל אהל מועד, הוא שמע את הקול – לא את הקול שנמצא שם – אלא את הקול מדבר אליו. השיחה היא אישית. עצם קדושת המשכן במובן זה נעשה על ידי הקרבת יחידים, שהם מיצגים את כל יחידים עם ישראל. נקודה זאת מתבססת גם על עצם החלוקה לשבטים. עם ישראל כציבור מקריב קרבנות התמיד. חלוקה לשבטים, הגם שכל שבט הוא ציבור גדול, כבר טומנת בה הדגשה על השונה, על האינדיבידואלי, על הפרט.

התשובה לאהרון התיחסה לנקודה הזאת. אכן כן, אין לאהרון תפקיד בהקרבה היחודית של כל נשיא ונשיא, של כל יחיד ויחיד. באה התורה והזכירה לו, בהעלותך את הנרות, אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות. הוראה סתומה זאת מתפרשת על ידי המפרשים (בהבדלים קטנים) כהוראה לכוון את כל שבעת הנרות לכיוון אחד, אל מול פני המנורה – אור המנורה מכווון פנימה, אל הקנה המרכזי. תפקיד אהרון, כפי שמודגש בספר ויקרא, הוא להקים את יחודו ואחדותו של מי ששכן בבית ההוא. המנורה, על שבעת קניה, יש לה מרכז שהכל מכווון אליה. תפקיד אהרון כשהוא מדליק אינה להפיץ אור החוצה, אלא לכוון את האור פנימה, אל המרכז. וזה, מבטיח לו ה' בלשון המדרש, גדולה משלהם. תפקיד אהרון הוא לשמור ולהקים את הדגש האחדותי, האנטי-אינדיבידואלי, העומד בבסיס משכן העבודה שהוא חינוך בפרשת שמיני בספר ויקרא.

ממילא מובן התיאור החלקי של גוף המנורה. המנורה מקשה זהב. פירוש הביטוי, שהמנורה נעשתה מגוף זהב אחד, ואיננה מחוברת מחלקים. למרות שיש לה חלקים שונים, בכל זאת הכל הוא מקשה, עד ירכה, עד פרחה (רש"י – ולא נעשית אברים אברים ע"י חיבור). המנורה עצמה מסמלת את האחדות, את המגמה האנטי-אינדיבידואלית. אהרון, בהדלקתו "אל מול פני המנורה", מופקד על שמירת האחדות הזאת, כגורם מאזן, אם תרצו, למגמה הצנטריפוגלי של המשכן כמקום התועדות.

ציווי זה בא מיד אחרי הקרבת הנשיאים ולפני הקדשת הלויים. הניגוד איננו בין אהרון הכהן לעם ישראל – כי באמת ברור ומובן שאהרון עצמו הוא חלק מעם ישראל. הניגוד הוא בין אהרון כמופקד על כלל אחיד לבין העם כעשוי אברים אברים עם מדה מסוימת של חיבור. הלויים עצמם ינתנו לאהרון לכפר על בני ישראל (ח',